

Simono Daukanto Fedras

DALIA DILYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
skrynele@gmail.com

ANOTACIJA. Straipsnyje išsamiai nagrinėjamas Simono Daukanto atliktas pirmas romėnų pasakėtininko Fedro vertimas į lietuvių kalbą. Iki šiol mokslo literatūroje šis vertimas buvo minimas, bet liko nuodugniai netyrinėtas. Šiame straipsnyje stengiamasi išryškinti Daukanto pasirinktus vertimo principus, aptarti vertimui būdingus ypatumus, nurodyti jo teigiamybes ir trūkumus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Daukantas; Fedras; pasakėčia; vertimas.

Žymiausio ezopinių pasakėčių tradicijos atstovo romėnų rašytojo Fedro kūrinėlius pirmasis į lietuvių kalbą išvertė ir XIX a. viduryje išleido Simonas Daukantas. Jo parengtos knygos antraštiniame lape rašoma: *PASAKOS FEDRO, Išguldė iš lotyniškos kalbos į žemaitišką Motiejus Šauklys, o apskelbė Ksaveras Kanapackis, Petropilėj Išspaustos pas E. Pracą, 1846*¹. Kada ir kur išleistu, kieno parengtu Fedro tekstu versdamas naudojosi, Daukantas nenurodė. Taip jo laikais buvo įprasta. Po trumpos pratarmės, kurioje Daukantas teigia išleidžiąs išverstas romėnų pasakėčias, kad Lietuvos jaunuomenė turėtų ką

¹ Čia ir toliau Simono Daukanto verstos Fedro pasakėčios cituojamos iš leidinio: Simonas Daukantas, *Vertimai ir sekimai*, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, t. 22), sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstus parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1984. Toliau cituojant šį Daukanto vertimą straipsnyje nurodomas tik leidinio puslapis.

Received: 03/07/2023. **Accepted:** 05/09/2023.

Copyright © 2023 Dalia Dilytė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

skaityti ir mokyti, *kaip svieta elgties ir kaip gudriu ir bukliu vyru tapti* (p. 31), eina straipsnelis, pavadintas „Pasakos būdas“ (p. 31–37). Jame nusakomi pasakėčios žanro bruožai, kūrinėlių vidinė sandara, pabrėžiama, jog pasakėčiai privalomi užuomazgos bei atomazgos dėmenys ir pamokslu pavadinta klauzulė. Šis pirmasis lietuvių teorinės poetikos veikalas yra ne syki aptartas², o štai Daukanto atliktas Fedro pasakėčių vertimas iki šiol nebuvo nagrinėtas. Tai bandoma padaryti šiame straipsnyje.

Daukanto leidinyje paskelbtos 94 pasakėčios ir žodžiu „Įžengimas“ pavadintas pirmosios knygos prologas, taigi iš viso 95 kūrinėliai. Jie suskirstyti į penkis atsklaidomis pavadintus skyrius, atitinkančius penkias Fedro knygas. Lotyniškojo Fedro leidėjai po penktosios knygos paprastai deda vadinamąjį Priedą³, turintį 31 pasakėčių. Jie sunumeruoja ir pasakėčias, ir prologus bei epilogus, ir tai geriau, tai prasčiau išlikusius fragmentus, – taip iš 135 kūrinėlių sudaro Fedro korpusą⁴. Vadinasi, Daukanto vertime trūksta keturiasdešimties pasakėčių. Išlikę Daukanto rankraščiai rodo, kad jis buvo išvertęs dar 16⁵, bet dėl kažkokių priežasčių spaudai jų nepateikė. Vertėjas išvertė tik minėtą pirmosios knygos prologą, kitų knygų prologai liko neišversti. Daukantas neišvertė ir nė vieno epilogo. Šių septynių kūrinėlių atmetimas laikytinas pamatuotu. Juk Fedras juose kalba apie savo kūrybą, jos vertinimą, savo kūrinėlių santykį su Aisopo pasakėčiomis. Daukantas, be abejo, suvokė, jog šios temos jo skaitytojams, paprastiems Lietuvos kaimiečiams, nebus nei aktualios, nei įdomios. Matyt, dėl panašios priežasties vertėjas atsisakė ir ketvirtos knygos septintos pasakėčios (Phaedr. IV. 7), skirtos kažkokiam griežtam Fedro pasakėčių kritikui. Kitą neišverstų pasakėčių grupę sudaro vulgarijų bei obsceniškų elementų turintys kūrinėliai (pvz., Phaedr. I. 18; I. 29; III. 3; IV. 16; A9),

² *Lietuvių literatūros istorija*, t. 1: *Feodalizmo epocha*, redagavo K. Korsakas, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1957, p. 477–478; Juozas Girdzijauskas, „Lietuvių XVII–XIX a. poetikos rūpesčiai“, in: *Lietuvių poetikos pradmenys*, parengė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Vaga, 1985, p. 30–34; *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 648.

³ Appendix, santrumpa: A.

⁴ Čia ir toliau Fedro pasakėčios cituojamos iš Alice Brenot parengto leidinio: Phèdre, *Fables*, Texte établi et traduit par Alice Brenot, Paris: Les Belles Lettres, 1989.

⁵ Rankraščiuose išlikusios pasakėčios dabar paskelbtos du kartus: Arūnė Arbušauskaitė, „Šešiolikla nežinomų S. Daukanto verstų Fedro pasakėčių“, in: *Knygotyra*, 1979, t. 6 (13), p. 110–116; Simonas Daukantas, *op. cit.*, p. 77–88.

netinkami autoriaus siekiamų didaktinių tikslų⁶ leidiniui. Kai kurias Fedro pasakėčias (pvz., Phaedr. II. 5; IV. 11; IV. 26; V. 7) vertėjas galėjo atmesti dėl Lietuvos skaitytojams neaiškių antikinių realių gausos ar specifikos. Be abejo, populiariam leidiniui netiko ir blogai išlikę tekstai (pvz., Phaedr. IV. 2 prologas; IV. 14; IV. 15). Tiesa, vieną defektinę pasakėčią Daukantas pateikė (Phaedr. IV. 13) – išvertė įžanginį moralą ir pasakojimo pradžia, o nutrūkusioje vietoje pridėjo prierašą: *Galo tos pasakos trūksta* (p. 66). Išvertęs 14 Priedo pasakėčių, vertėjas sudėjo jas į penktąją atsklaidą.

PASAKOJAMOSIOS DALIES VERTIMAS

Vienas iš pasakėčios žanro bruožų yra nedidelė kūrinėlio apimtis. Fedras laikosi šios taisyklės. Jis šykščiai brėžia siužeto linijas, įtikinėjimai bei pamokymai jam yra svarbiau nei aiškus dėstymas. Skubėdamas pateikti savo teiginius, Fedras dažnai trumpina tekstą, praleidžia tiesioginę kalbą pristatančius žodžius „inquit“, „ait“ ar panašius. Pvz., *Tum quidam ex illis, quos prius despexerat: / „Contentus...“* (Phaedr. I. 3. 13–14); *Tunc sic Aesopus: „Noli...“* (Phaedr. II. 3. 4); *Et quidam e turba garrulus: / „Aesope, ...“* (Phaedr. III. 19. 7) etc.

Daukantas labai retai laikosi Fedrui būdingų teksto trumpinimo pastangų. Tokių atvejų randame tik keletą: *Tunc sic bubulcus: „Ecquid est gratum tibi, / quod te celavi?“* (Phaedr. A. 26. 11–12) – *Tada kerdžius: „O ką, ar neturi manie dėkavoti, jog aš tave paslėpiau?“* (p. 76); *Aesopus media subito in turba constitit: / „O si maneret condito sensus patri, ...“* (Phaedr. IV. 5. 29–30) – *Tuo tarpu staiga atsiranda būry Ezopas: „Oi, jei tėvas dar gyvuotų...“* (p. 64); *Tunc illa inridens: „Punctum...“* (Phaedr. V. 3. 3) – *Tad musė juokdamos: „Digterėjimą...“* (p. 70). Taigi Fedro pamėgto trumpinimo pavyzdžių mažai tepriinktume. Daug dažniau Daukantas įterpia žodžius „sako“, „sakė“, „klausė“ etc., kurių Fedras tose vietose nepavartojo. Pvz.: *At illa, praemetuens dolum: / „Rapere...“* (Phaedr. I. 16. 4) – *avis, krūpaudama vyliaus, atsakė: „Plėšti...“* (p. 44); *At ille expirans: „Fortis...“* (Phaedr. I. 21. 10) – *Tai šis dvėsdamas sakė: „Angis...“* (p. 46); *At ille: „Facerem mehercule, ...“* (Phaedr. I. 25. 7) – *Bet šis: „Dievaži, – sako, – klausyčiau, ...“* (p. 47); *venit per auras cornix, et propter volans: / „Opimam sane praedam rapuisti unguibus...“* (Phaedr. II. 6. 7–8) –

⁶ Įžanginiame žodyje vertėjas nurodo, jog *pasaka [...] moko svieta, kaip elgties* (p. 32).

Atlèkè padebesiais varna ir, pro šalį vasnodama: „Vei, – **sako** ereliui, – tu turies riebią pusrytę naguos...“ (p. 51); At illa: „Memini, quis... (Phaedr. III. 2. 17) – Tai ši: „Atmenu, – sako, – tuos, kurie... (p. 53); Canis simpliciter: „Eadem est condicio tibi... (Phaedr. III. 7. 7) – Šuo jam stačiai **atsakè**: „Tas pats ir tave nutiks... (p. 55); Tum sic deorum genitor atque hominum sator: / „O nata, ...“ (Phaedr. III. 17. 10–11) – Tada Perūnas, dievų ir žmonių leidėjas, taip **atsiliepè**: „Ai duktė!..“ (p. 60); illa fraudem molians: / „Descende, amice...“ (Phaedr. IV. 9. 7–8) – Ši, pasalą slėpdama, **sakè**: „Lipk...“ (p. 65); Hunc ubi tyrannus uidit extremo agmine: / „Quisnam cinaedus ille...“ (Phaedr. V. 1. 14–15) – kurį pamatęs tirionis užpaskuojiesiems **sakè**: „Koks tenai lėpis...“ (p. 70); cui sic maligna: „Longior fiat licet... (Phaedr. A. 1. 3) – kuriai lapės skaugė **atsakè**: „Noris dar ilgesnė...“ (p. 72); Et rusticus: „Ne timueris, / late securus“ (Phaedr. A. 26. 5–6) – Kerdžius **atsakè**: „Tik nekrūpauk, kiūtok sau atvangiai“ (p. 76). Viename Fedro dialoge tik sykį vartojamas veiksmožodis „inquit“, kitos pokalbio dalyvių frazės niekaip nepristatomos: „Nullum, – inquit ille, – uerum hoc ab summo mihi / Ioue adtributum est.“ – „Ergo nec sumis tibi / nec ulli donas quidquam?“ – „Sic Fatis placet.“ – „Nolo irascaris...“ (Phaedr. IV. 21. 11–14). Daukantui toks tekstas netiko. Išvertęs „inquit“ žodžiu „atsakė“, jis įterpė kitų kalbėjimą nusakančių žodžių: Jis **atsakè**: „Nė kokios: tas man įsakyta nuo Aukštybių tėvo“. **Lapè tarè**: „Tai nei pats naudoji, nei kitam duodi?“ – „Teip likimui patiko“, – šis atsakė. Lapė toliaus: „Nenoriu, idant pyktumeis...“ (p. 67). Galima spėti, kad vertėjas taip siekė padaryti tekstą kuo aiškesnį skaitytojams.

Kita Fedro pasakėčių ypatybė – pokrypis dėstyti mintis abstrakčiai. Daukantas į šį autoriaus pomėgį žiūri atsargiai. Kai jam atrodo leistina, laikosi originalo. Pvz., Fedras, užuot pasakęs „tada bukas kranklys apgautas suvaitojo“, sukuria sudėtingą junginį „tada apgautas kranklio bukumas suvaitojo“ – *tum demum ingemuit corvi deceptus stupor* (Phaedr. I. 13. 12). Daukantas jį palieka: *kranktelėjo nukroptas kriauklio lurpis* (p. 43). Tačiau kitur vertėjas dažniausiai pateikia paprastus ir aiškius sakinius. Pvz., pažodžiui neversdamas abstrakčios Fedro frazės „gervė [...] patikėjusi vilko nasrams savo kaklo ilgumą“ – *gruis [...] gulaeque credens colli longitudinem* (Phaedr. I. 8. 8), jis vartoja paprastą ir suprantamą pasakymą: *gervė [...] pasiklivusi jo nasrais, kišo savo ilgą kaklą į gerklę* (p. 41). Junginį „kvailas patiklumas iš čionai gali gauti įrodymą“ – *documentum habere hinc stulta credulitas potest* (Phaedr. II. 4. 26) Daukantas pakeičia taip: *kožnas gal regėti toje pasakoje* (p. 51). Daiktavardžių

ypatybių turintys būdvardžiai „turingasis“ („dives“) „kilingasis“ („nobilis“), „kvailas“ („stultus“) ir panašūs Fedro pasakėčių tekstui irgi teikia tam tikro abstraktumo. Daukantas tokiomis atvejais dažniausiai vartoja daiktavardžius. Pvz., būdvardis „improbam“ išverstas daiktavardžiu „nelaikšis“: *improbam leto dedit* (Phaedr. I. 22. 9) – *nudaužė nelaikšį* (p. 46). Sakinį *Inops potentem dum vult imitari, perit* (Phaedr. I. 24. 1) Daukantas verčia taip: *Vargdienis gaišta, kai nori lygintis su didžiūnu* (p. 46). Taigi būdvardžiai „inops“ („neturingasis“) ir „potentem“ („galingąjį“) čia yra pakeisti daiktavardžiais. Sakinyje *Repente liberalis stultus gratus est* (Phaedr. I. 23. 1) – žodžius „liberalis“ („dosnus“) ir „stultus“ („kvailiems“) vertėjas pakeičia daiktavardžiais „dosnumas“ ir „mulkis“: *Nepriprastas dosnumas mulkiams yra maloniui* (p. 46). Abstraktokam keiksmožodžio reikšmę turinčiam kreipiniui „pessime“ (Phaedr. A. 21. 11) vertėjas pasiūlė sukonkretintą atitikmenį *kriauklio maita* (p. 75). Fedro meška iš gaurų išsikrato jūroje įsivėlusius vėžiagyvius, pasakėtininko nusakytus abstrakčiu žodžiu „grobis“ (*excudit praedam maris* – Phaedr. A. 20. 5), o Daukanto meška *vėžinėjas* (p. 74). Vertėjas, matyt, sudarė šį gyvų ir konkretų naujadarą, nusižiūrėjęs į veiksmažodį „blusinėtis“.

Idant vaizdas būtų aiškesnis ir konkretesnis, vertėjas kartais įterpia ir kitų papildomų žodžių. Pvz., sakinio *Tunc de reliquis una: ...* (Phaedr. I. 31. 13) vertime randame papildomų žodžių „pasakė“ ir „balandžių“: – *Tada vienas tarp likusiųjų balandžių pasakė: ...* (p. 49). Fedras kūno ir veido grožiui apibūdinti skiria vieną žodį „decor“: *Quantum decoris corpore et vultu geris!* (Phaedr. I. 13. 7). Daukantas veido grožiui nusakyti prideda kitą epitetą: *Kaip gražios esi stovylas, kaip godingo veido!* (p. 43). Pasakėčioje apie vynuogių nepasiekusią lapę Fedro veikėja nueidama pareiškia: *nolo acerbam sumere* – „nenoriu būti rūgščių“ (Phaedr. IV. 3. 4), o Daukanto smaližiautoja sukonkretina nenoro priežastį, pateikdama dantų atšipimo vaizdą: *nenoriu rūgštomis dantų atkąsti* (p. 62). Tokie priedai šiuolaikinės vertimo teorijos požiūriu nėra pageidautini: jie šiek tiek nutolina tekstą nuo originalo stilstikos, daro žodingesnį. Tačiau, antra vertus, matome, jog jais papildydamas tekstą vertėjas nepateikia naujų minčių, nesukuria naujų vaizdų, taigi, nors svyruoja ties vertimo tikslumo riba, smarkiai jos neperžengia, o aiškumo ir konkretumo tikslą pasiekia. Konkretumo bruožas gerokai pagyvina vaizdą: „Žodis juo konkretesnis, juo gyvesnis.“⁷ Daukantas

⁷ Juozas Pikčilingis, *Lietuvių kalbos stilistika*, d. 1, Vilnius: Mintis, 1971, p. 173.

puikiai suprato, jog gyvas kalbėjimas tinka pasakėčiai. Vertimo pratarmėje jis teigia, kad pasakėčioje turi būti patarlių, priežodžių ir kitų šnekamosios kalbos elementų, kad jai netinka iškilmingas stilius (p. 36).

Daukantui rūpėjo ne tik konkretumas, bet ir tikslumas, pagarbus dėmesys originalui. Jau minėjome, kad pasakėčiai „Liūtas viešpataująs“ (p. 66) jis neprikūrė trūkstamo teksto, paliko ją nebaigtą, nes jos antroji pusė neišliko. Pasakėčia „Meška alkana“ (p. 74) turi du beveik visai vienodus moralus, vieną teksto pradžioje, kitą – pabaigoje. Tačiau tai nėra vertėjo pramanas ar klaida: šiedu moralai yra ir originale (Phaedr. A. 20).

Fedras rašo jambais – artimiausia šnekamajai kalbai eilėdara, dažnai stengiasi laikytis pasakėčios žanro tradicijos ir kalbėti žemojo stiliaus (*genus tenue*) žodžiais, kai kur nevengia vulgarybių. Jo kūrinėliuose gausu paprastų žmonių šnekamajai kalbai būdingų deminutyvų „fabella“, „asellus“, „ancillula“, „meliuscula“, „parvulus“ etc. Retsykiomis randame įterptą patarlą. Pvz., *carbonem, ut aiunt pro thesauro invenimus* (Phaedr. V. 6. 6). Tačiau, kita vertus, jis nesikrato ir literatūrinių vaizdingumo elementų, tad paprastos bendrinės kalbos jo pasakėčių platuose nuolatos sublizga koks nors iš aukštojo poezijos stiliaus (*genus grande*) srities atkeliavęs žodis ar junginys („liquor“, „basium“, „praedator“, „decurrere vitam“, „medio sole“ etc.). Retsykiomis tokie žodžiai gal pavartoti siekiant tam tikro komiško efekto, tačiau dažniau šiais dėmenimis Fedras turbūt siekė kilstelėti pasakėčią į rimto filosofinio kalbėjimo sritį. Daukantui, be abejo, nebuvo sunku pateikti folklorinės kalbėsenos atitikmenų. Nebūtinai tose pačiose vietose kaip Fedro, bet jo pasakėčiose irgi šmėsčioja mažybinės formos: „varnelis“, „kvapelis“, „nameliai“, „trobelė“, „putyčiai“, „pienelis“, „ėraitis“, „skiautelė“, „kerdelis“ etc. Tokie žodžiai yra lietuvių kalbos savastis ir skamba labai natūraliai. Pvz.: *man brangesnis yra už tave miežių grūdelis* (p. 58). Vertėjas vartoja patarlių, priežodžių bei kitokių frazeologizmų. Pvz.: *velnio nešta ir pamesta* (p. 62) – *saeculis retorridus* (Phaedr. IV. 2. 16); *Lig neperšokusys griovj, nesykykit dar up* (p. 66) – *parce gaudere oportet* (Phaedr. IV. 18. 9); *Diena nemetu* (p. 41) – *tandem* (Phaedr. I. 8. 7); *giltinė raus ant galo tą, kas ketvirtąją dalį pakušins* (p. 40) – *malo adficietur si quis quartam tetigerit* (Phaedr. I. 5. 10); *Kad tave giltinė parautų* (p. 75) – *at tibi pro hoc male sit* (Phaedr. A. 21. 11).

Literatūrinės romėnų rašytojo puošmenos Daukanto dažniausiai nesuviliodavo. Pvz., vienos Fedro pasakėčios šuo nešėsis mėsos gabalą – *lympharum in speculo vidit simulacrum suum* (Phaedr. I. 4. 3). Junginys „lympharum in

speculo“ yra labai poetiškas: žodis „lympha“ randamas tik Vergilijaus (Verg. Aen. IV. 635; IX. 23), Ovidijaus (Ovid. Met. IV. 298), Propercijaus (Prop. I. 2. 12; IV. 6. 7) ir kitų poetų kūryboje, prozaikai vartodavo žodį „unda“. Šį Fedro aukštojo stiliaus dėmenį išversti nelengva, šiek tiek panašus būtų junginys „veidrodinėje sraujoje“ ar koks kitas įmantresnis pasakymas. Daukanto vertime jokių įmantrybių nėra, pasakyta paprastai: *pamatė vandeny savo paveikslą* (p. 40). Aukštojo stiliaus junginio „medio sole“ (Phaedr. III. 19. 8) vertimą *saulė pusdieny žiba* (p. 61) truputį supoetina žodis „žiba“, bet „medio sole“ būdingo tam tikro įmantrumo jam, be abejo, stinga. Fedro pasakėčioje žmogus užmuša žebenkštį lyg epo herojus: *Atque ita locutus improbam leto dedit* (Phaedr. I. 22. 9). Junginys „leto dedit“ yra paimtas iš aukštojo stiliaus kūrinių: jį vartojo tragedijų rašytojas Pakuvijus (frg. 148), oratorius Ciceronas (Cic. De leg. II. 22), poetas Vergilijus (Verg. Aen. XI. 172). Daukantas jį išvertė paprastai: *tą pasakęs nudaužė nelaiškį* (p. 46). Vertėjo pavartotas „nudaužė“ gal ir nekvepia herojiškumu, bet turbūt niekas neprieštaraus, kad šis konkretybės kupinas veiksmožodis labai vaizdingas.

Tačiau klaidinga būtų teigti, jog Daukanto vertime visiškai nėra aukštajai poezijai tinkamų žodžių ar junginių. Poetiškai sudurtiniai žodžiai „daugkentė“ (p. 40) ir „piktadėmė“ (p. 57, 67) tikrai nepadarytų gėdos net herojiniam epiui. Frazei *laudem victorum canens* (Phaedr. IV. 23. 5) rastas deramas atitikmuo *dainuodamas vyčių garbę* (p. 68), originaliam deriniui *procax libertas* (Phaedr. I. 2. 2) – *traka liuosybė* (p. 38), lakoniškas *perierant* (Phaedr. IV. 23. 15) išverstas poetišku junginiu *pagrimzdo jūros pragare* (p. 68), kondensuotą staigumą išsakantis *veloci impetu* (Phaedr. I. 16. 6) – raiškiu palyginimu „it žižilpos“ (p. 44), o vietoje giedro dienos veido vaizdo radimosi (*faciem ad serenam ut subito mutatur dies* – Phaedr. IV. 18. 5) pateikta vaizdinga konstrukcija *gursant vėtrai ir gaidrijantis* (p. 66).

Turint omenyje skurdokus šiandienos raštų ir mūsų visų pokalbius, kaip savotiška vertimo puošmena skamba ir tiesiog turtinga vertėjo kalba. Originalo *iacēs* (Phaedr. IV. 2. 19) jis išvertė *kiūksai; iratus* (Phaedr. IV. 4. 3) – *įbingęs; (ursus) currit* – (Phaedr. A. 22. 2) – *meška [...] žirglioja; mons parturiens* (Phaedr. IV. 24) – *kalnas ūdrotas* (p. 62, 63, 74, 68). Fedro junginį *ad fontem* (Phaedr. I. 12) daugelis verstume „prie šaltinio“, o Daukantas išvertė *pašaltiny* (p. 42). Perskaitytą frazę *vexata saevis navis tempestatibus* (Phaedr. IV. 18. 3), mes sakytume „laivą blaškė (daužė) žiaurios audros“, o jis pasakė: *kuliant laivą*

baisioms audroms (p. 66). Linkėjimą *verum oculis ut priveris opto perfidis* (Phaedr. A. 26. 14) tikriausiai išsakytume sudurtiniu sakiniu „linkiu, kad netektumei savo klastingų akių“, o Daukantas pateikė daug būdingesnį lietuvių kalbėsenai vientisinį: *bet tavo pasalomis akims linkiu amžinos aklybės!* (p. 76). Vaizdingai skamba daugelis kitų vietų: *klūkė balsu sau viešpaties; praminė jį nuokarta; plunksnos žibėdamos žviguliuoja! Kaip gražios esi stovylos, kaip godingo veido!; spūdinti į krūmą; patys nupampo; nevėkšli; viešnia peralkusi staipės; pro uoką saugodama žiurksojo; vieni į brūklius kibo; sveikindamos pakarčiui atsistojo; lapė, alkio sriegiama* (p. 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 53, 55, 62) etc.

MORALŲ VERTIMAS

Graikų kūrėjo Aisopo pasakėčių moralai dažniausiai eina kūrinių pabaigoje – paaiškina, kokias išvadas galima iš pateiktojo pasakojimo pasidaryti, ko pasimokyti. Fedras savo pasakėčių moralus išdėstė įvairiai. Pirmoje knygoje vyrauja įžanginiai, prieš pasakojimą einantys moralai. Kitose Fedro knygose jų randame ir pasakėčių pradžioje, ir pabaigoje. Kelios pasakėčios moralų neturi: jų didaktiškumas teiginys autoriui, matyt, atrodė ir taip akivaizdus bei pakankamas.

Daukantas stropiai išlaiko Fedro moralo vietą, taigi vertime regime ir įžanginių, ir pasakėčios pabaigos moralų. Neturinčioms moralų pasakėčioms vertėjas jų neprirašė. Fedro moralai dažniausiai neilgi: pasakėtininkas deda tik vieną ar du apibendrinamuosius sakinius. Daukantas, likdamas ištikimas originalui, prie Fedro teksto nieko neprideda ir nieko iš jo neatima. Pvz.: *Successus ad perniciem multos deuocat* (Phaedr. III. 5. 1) – *Klotis ant prapulties atveda; Vulgare amici nomen, sed rara est fides* (Phaedr. III. 9. 1) – *Kiekvienam priprastas yra žodis prietelius, bet didžiai retai kliautis* (p. 54, 56). Ilgesnių Fedro moralų vertėjas netrumpina. Pvz.: *Abiturus illuc quo priores abierunt, / quid mente caeca miserum torques spiritum? / Tibi dico, auare, gaudium heredis tui, / qui ture superos, ipsum te fraudas cibo, / qui tristis audis musicum citharae sonum, / quem tibi arum macerat iucunditas, / obsoniorum pretia cui gemitum exprimunt / qui dum quadrantes aggeras patrimonio / caelum fatigas sordido periurio, / qui circumcidis omnem inpensam funeris, / Libitina ne quid de tuo faciat lucri* (Phaedr. IV. 21. 16–26) – *Nueisi ten, kur kiti nukako. Dėl ko apjakimu noviji savo mentą? Tau sakau, gobšau, kurs buvai džiaugsmu tavo*

karšninčiaus, kursai dievams aukos, o pats sau valgio šykštavai, kursai nuliūdęs klausais garsingo kitaros balso, kurį linksmumas vamzdžių rūstina, kursai ant brangumo skaninių aičioji, kursai dėl skatiko galvojies, į dangų šaukdamas, kursai budynės kašto vengi, bene teks giltinei tavo paties palaikai? (p. 67).

Dauguma moralų išversti tiksliai. Pvz.: *Amittit merito proprium qui alienum adpetit* (Phaedr. I. 4. 1) – Tas teisingai nustoja savo, kas svetimo geidžia; *Sibi non cavere et aliis consilium dare / stultum esse paucis ostendamus versibus* (Phaedr. I. 9. 1–2) – Pačiam nesaugoties, o kitus mokyti mulkio darbas yra; *keliomis eilomis paradysiu; Quicumque amisit dignitatem pristinam, / ignavis etiam iocus est in casu gravi* (Phaedr. I. 21. 1–2) – Kiekvienas, nustojęs pirmojo orumo, paskui yra juoku mulkiams visų sunkiojoj noty; *Qui se committit homini tutandum improbo, / auxilium dum requirit, exitium invenit* (Phaedr. I. 31. 1–2) – Kas siūlos nedoram žmogui į globą, tas, pašalpos nuo jo reikalaudamas, galą gauna; *Exemplum egregium prorsus et laudabile: / verum est aviditas dives et pauper pudor* (Phaedr. II. 1. 11–12) – Ynai graži ir liaupsinga yra pavažda, jog turtingas – gobis, o neturtingas – drovis; *Quam dulcis sit libertas breuiter proloquar* (Phaedr. III. 7. 1) – Kaip yra maloni liuosybė, trumpinteliai papasakosiu; *Homo in periculum simul ac uenit callidus, / repperire effugium quaerit alterius malo* (Phaedr. IV. 9. 1–2) – Guvusis, pasijutęs pavojume, veizi išsigauti per kito nelaimę; *Qui fert malis auxilium, post tempus dolet* (Phaedr. IV. 20. 1) – Kas globia nedorus, paskui gailis neb laiku; *Non esse malo addendum malum* (Phaedr. A. 18. 1) – Nereikia didinti pikta piktu; *Prauis non esse fidem adhibendam* (Phaedr. A. 30. 1) – Nedorais nereikia kliauties (p. 40, 41, 45, 49, 55, 65, 67, 73, 76).

Pateiktieji pavyzdžiai rodo, kad siekis tiksliai išreikšti Fedro moralų pamokymą Daukantui netrukdo pateikti gyvą lietuvišką frazės variantą. Kur reikia, vertėjas kartais truputį pakreipia vaizdą konkretumo ir aiškumo linkui. Pvz., dvieilyje *Stultum consilium non modo effectu caret, / sed ad perniciem quoque mortalis devocat* (Phaedr. I. 20. 1) junginys „effectu caret“ visai pagrįstai išverstas paprasta ir gyva fraze „nieko gero nenuveikia“, o žodžiui „perniciem“ rastas deramas atitikmuo „pragaras“: *Nedoras patarimas ne vien nieko gero nenuveikia, bet dar į pragarą žmonis įstumia* (p. 45). Morale *Haec significat fabula / dominum videre plurimum in rebus suis* (Phaedr. II. 8. 26–27) abstraktoką junginį „in rebus suis“ vertėjas pakeičia konkretesniu žemaitišku žodžiu „buta“, reiškiančiu ūkį, ir prideda visai logišką palyginimo sandą „nekaip

šeimyna“: *Ta pasaka rodo, jog gaspadorius regi daugesniai savo butoje nekaip šeimyna* (p. 52). Morale *Hoc illis dictum est, quibus honorem et gloriam / Fortuna tribuit, sensum communem abstulit* (Phaedr. I. 7. 4–5) junginį „sensum communem“ vertėjas pakeičia suprantamesniu žodžiu „protas“: *Ta yra pasakyta tiems, kuriems laima godą ir garbę suteikė, o protą atėmė* (p. 41). Fedras pasakėčią apie viščiuką, radusį mėšlyne perlą, sako pasakojąs tiems, kurie jo nesupranta: *Hoc illis narro qui me non intellegunt* (Phaedr. III. 12. 8), o Daukantas papildo teiginį nuoroda „tą mano knygelę skaitydami“: *Tą aš papasakojau tiems, kurie tą mano kningelę skaitydamys nesupras* (p. 58). Kai kur vertėjas pridėda žodžius „žmonės“, „vyrai“, kurie Fedro tekste tik numonomi: *Nihil agere quod non prosit fabella admonet* (Phaedr. III. 17. 13) – *Ta pasaka moko žmonis nieko nedirbti, kas yra jiems nenaudinga; Ridicule magis hoc dictum quam uere aestimo, / quando et formosos saepe inueni pessimos, / et turpi facie multos cognovi optimos* (Phaedr. III. 4. 5–7) – *Man rodos, čia sakyta yra ant juoko, ne iš tiesos, kaipogi man tankiai tikos regėti graکشčius, bet didžius mulkius ir nedorėlius, o atkaliai – negraکشčius, bet padorius ir išmintingus vyrus* (p. 54, 60). Matyt, spėdamas, jog žodį „laikas“ supras ne visi skaitytojai, vertėjas pridėjo sinoniminį skolinį: *Effectus impediret ne segnis mora, / finxere antiqui talem effigiem Temporis* (Phaedr. V. 8. 6–7) – *Idant rambieji netingėtų, senieji tokį paveikslą laikui, arba čėsui, davė* (p. 71). Ir šiais laikais nelengva rasti atitikmenį junginiui „homo bilinguis“, nes lietuviams dažniausiai iškyla ne dviejų liežuvių, o dviejų veidų ar veido mainymo vaizdas („dvideidis“, „veidmainis“), bet Daukantui pavyko aptikti dvilinkaliežuvį reiškiantį žodį „dvilieilis“: *Quantum homo bilinguis saepe concinnet mali, / documentum habere hinc stulta credulitas potest* (Phaedr. II. 4. 25–26) – *Kiek tatai žmogus dvilieilis daro pikto, kožnas gal regėti toje pasakoje* (p. 51).

Apskritai turime konstatuoti, jog moralai išversti ir laikantis ištikimybės originalui principo, ir kartu nepatenkant į pažodiškumo vergiją.

REALIJOS IR KULTŪRINĖ ADAPTACIJA

Taikymosi prie esamos padėties ir prie skaitytojų išprusimo elementų randame jau pirmose vertimo eilutėse. Pirmoji Fedro knyga prasideda trumpu prologu: *Aesopus auctor quam materiam repperit / hanc ego polivi versibus senariis. /*

Duplex libelli dos est: quod risum movet / et quod prudentis vitam consilio monet. / Calumniari si quis autem voluerit, / quod arbores loquantur, non tantum ferae, / fictis iocari nos meminerit fabulis (Phaedr. I. Pr. 1–7). Daukantas jį išvertė taip: *Fedras yra lyčiu tų pasakų, kurias aš čia į lietuvių kalbėnų ir žemaičių kalbą išguldžiau. Ta kningelė turi dvigubą naudą: vieną, jog masindama juokina, antrą, jog kiekvieną moko bukliai elgties. Tai jei kas mane norėtų kernoti, jog toje mano kningelėje ne vien žvėrys, bet ir medžiai byloja, tas teminėja sau, jog noriu juokuoti bylodamas* (p. 38). Matome, jog pirmosiose dvejose prologo eilutėse Fedrui buvo svarbu akcentuoti, kad iš Aisopo paimtą medžiagą jis išdailino sueiliuodamas šešiapėdžiu jambu, o Daukantui toks pranešimas netiko ir dėl to, kad jis teikė prozinį vertimą, ir dėl daugumai jo skaitytojų nežinomo jambo. Tad jis, nutaręs pristatyti Fedrą ir žodžiu „lyčius“ išvertęs tik lotyniško teksto žodį „auctor“, vietoje šių eilučių įdėjo savo sukurtą tekstą, o likusias penkias išvertė tiksliai.

Nors Daukantas vertė Fedrą *ne vien paaugusiems, bet ir mažiesiems* (p. 31), taigi neprasilavinusiems skaitytojams, jis paliko daugumą pasakėčiose šmėžuojančių tikrinių vardų: *Demetrijas, vadinamas Falerijonu; Menandras; Peisistratas*⁸; *Ipolitas; Ilijono pilė; Kasandra; Augustas; Junona; Atėnai; Simonidas; Ezopas; Sokratas; Minerva; Azija; Keoso sala; Klazomenų pilė; Nilas; Filetas*. Galima nuspėti dvi tokio nusistatymo priežastis. Pirmoji būtų vertėjo ištikimybė originalo tekstui. Antroji – slapta viltis, kad skaitytojų galvose liks nors keli bent kiek apsitrynusiam žmogui tikrai žinotini vardai.

Žinoma, esama ir kultūrinės adaptacijos atvejų. Jupiterio vardui vertėjas paprastai arba pateikia atitikmenį „Perūnas“ (p. 39, 40, 60, 65), arba kai kur pasinaudoja metonimijos principu: vietoje Fedro vartoto „Iuppiter“ (Phaedr. IV. 17. 1; V. 8. 4) randame junginius „Aukštybių tėvas“, „Aukštybių bočius“ (p. 66, 67, 71). Šie junginiai laikytini tinkamais, nes Fedras kartais Jupiterį irgi pristato aprašomuoju būdu, vadina jį „Pater deorum“ (Phaedr. I. 2. 13) arba „Pater“ (Phaedr. IV. 12. 6). Sykį junginiu „Aukštybių tėvas“ randame išverstą junginį „ad sidera“: Fedro eilutė *clamorem ranae sustulere ad sidera* (Phaedr. I. 6. 4) lietuviškame Daukanto tekste skamba *balsu guodės Aukštybių tėvui* (p. 40). Tai visai pamatuotas vertimas, nes „sidera“ juk yra ir dievais laikomi šviesuliai bei žvaigždynai, ir apskritai dieviškoji sfera. Daukanto teisingumą

⁸ Įdomu, kad vertėjas pateikė graikišką Peisistrato vardo formą, mat lotyniškame šio vardo variante dvibalsio ei nėra.

patvirtina kitoje Fedro eilutėje parašytas žodis „Iuppiter“ (*quaerit Iuppiter causam querellae*, Phaedr. I. 6. 5–6), kuriam vertėjas čia teikia atitikmenį „Perūnas“ (p. 39). Vienoje vietoje Fedras pristato Jupiterį metoniminiu vardu „Tonans“ (Phaedr. I. 2. 28). Daukantas, užuot pavartojęs iš veiksmažodžio „griausti“ padarytą kokį nors vardą, pateikia junginį *gyvleidys dievas* (p. 39). Smarkiai priekaištauti jam dėl to negalėtume, nes junginys perimtas iš Fedro: kitoje vietoje pasakėtininkas pavadino Jupiterį dievų gimdytoju ir žmonių sėjėju (*deorum genitor atque hominum sator*, Phaedr. III. 17. 10).

Idant skaitytojams būtų aiškiau, vertėjas kartais prie mitologinio vardo prideda paaiškinimą. Romėnai žinojo, kas yra Junona, tad Fedras parašė tik *ad Iunonem uenit* (Phaedr. III. 18. 1). Lietuviams vertėjas paaiškino: *Povas atėjo pas Junoną, paukščių dievę* (p. 60). Panašų paaiškinimą vertime gavo ir Kibelė: Žyniai arba kunegai Kibelės dievės, dievų motinos (p. 61), nors Fedras čia apsiėjo su lakonišku junginiu *Galli Cybebes* (Phaedr. IV. 1. 4). Fedro junginį *sancto Herculi* (Phaedr. V. 4. 1) vertėjas irgi papildė paaiškinimu: *godingam milžinui (Herkuliu vadinamam)* (p. 71). Kitos Fedro pasakėčios eilutės *Caelo receptus propter uirtutem Hercules* (Phaedr. IV. 12. 3) lietuviškame variante Herkulio vardo nėra, jis pristatytas tik žodžiu „milžinas“: *Milžinas, dėl savo narsybės priimtas į dangų* (p. 65). Šioje pasakėčioje (Phaedr. IV. 12) Plutono vardas irgi pakeistas: jis pavadintas Pikčiumi (p. 65). Romėnų laidotuvių deivę Libitiną (Phaedr. IV. 21. 26) vertėjas visai pagrįstai pakeitė lietuviška giltine (p. 67).

Dievų vardų gausu Fedro pasakėčioje „Medžiai dievų globoje“:

Olim quas uellent esse in tutela sua
diui legerunt arbores. Quercus Ioui,
at myrtus Veneri placuit, Phoebo laurea,
pinus Cybebae, populus celsa Herculi.

5 Minerua admirans quare steriles sumerent
interrogauit. Causam dixit Iuppiter:

„Honorem fructu ne uideamur uendere.“
„At mehercules narrabit quod quis uoluerit,
oliua nobis propter fructum est gratior.“

10 Tum sic deorum genitor atque hominum sator:

„O nata, merito sapiens dicere omnibus.
Nisi utile est quod facimus, stulta est gloria.“
Nihil agere quod non prosit fabella admonet. (Phaedr. III. 17)

Daukanto pateiktas lietuviškas jos tekstas toks:

Kana kados dievai katras sau paskyrė medžius, kuriuos kiekvienas atsidėjęs ketėjo globti. Perūnas pasiėmė globti ąžuolą, saulė – mirtą, mėnuo – lauryną, žemė – pušį, milžinas – aukštą tapalį. Dievė išminties, Minerva vadinama, stebėdamos į tą klausė, dėl ko nevaisingus sau medžius paskyrės. Priežastį pasakė Aukštybių bočius: „Idant, – sako, – netartų mumis medžius globiant dėl pačių vaisių“. – „Et, tekalba sau, kaip kas norėdamas, alyvo medis dėl savo vaisiaus yra man malonesnis“, – atsakė išminties dievė. Tada Perūnas, dievų ir žmonių leidėjas, taip atsiliepė: „Ai duktė! Teisingai vadinies nuo visų išminčia: jei mes nestokojamės apie tą, kas mums naudinga yra, mulkių garbės veizim“.

Ta pasaka moko žmonis nieko nedirbti, kas yra jiems nenaudinga. (p. 60)

Matome, kad vertėjas pakeitė beveik visus dievų vardus, paliko tik Minervos, bet pridėjo paaiškinimą, kas ji tokia. Taip jis pasielgė, matyt, dėl to, kad visų vardų aiškinimai būtų darę pasakėčių pernelyg griozdišką, tad juos reikėjo pakeisti suprantamais, o Minerva palikta todėl, kad ji vis dėlto yra svarbi kūriniui veikėja. Jupiterio vardą Fedras pakartojo du kartus, o trečią sykį pasinaudojo metoniminiu aprašymu *deorum genitor atque hominum sator* (Phaedr. III. 17. 10). Daukantas pasakėčios pradžioje pavadina jį Perūnu, toliau randame metonimiją „Aukštybių bočius“, paskui trečioje vietoje vėl randame Perūno vardą, o šalia jo išverstą minėtą originalo metonimiją, tapusią paaiškinimu, – „dievų ir žmonių leidėjas“. Taigi vertėjo pasirinkti šio vardo variantai šioje pasakėčioje yra artimi originalui.

Pasakėčių leidinio prakalboje vertėjas išreiškia viltį, kad ant akmenėlio atsisedę piemenėliai skaitys, *kaip rymionių vilkai, avys ir šunys tarp savęs bylojo* (p. 31). Be šių, Fedro kūriniuose gausu kitų Lietuvos skaitytojams gerai pažįstamų gyvūnų: juodvarnis, varna, kovas, gervė, žvirblis, lakštingala, vieversys, gandrai, erelis, suopis, vanagas, balandžiai, pelėda, kiškis, lapė, briedis, šernas, meška, jautis, katė, arklys, ožka, ožys, veršis, kiaulė, gyvatė, pelė, skruzdė, vapsva, tranai, bitės, vambolė, musė. Tačiau pasitaiko ir mūsų šiaurės krašte nesutinkamų gyvių. Kai kuriuos vertėjas, matyt, laiko žinomesniais ir jų nepakeičia. Jis paliko liūtą, povą, asilą, beždžionę ir krokodilį. Kitus pakeitė skaitytojams pažįstamais gyvūnais. Paikoms varlėms, trokštančioms itin griežto valdovo, Fedro Jupiteris nusiuntė hidrą (Phaedr. I. 2. 24), o Daukanto *debesų bočius, regėdamas jų paiką būdą, idant jas*

sudraustų, atsiuntė joms į viešpačius gandrą (p. 39). Vėžlys („testudo“) vertėjo pakeičiamas rupūže, pantera („panthera“) – lūšimi, cikada („cicada“) – žiogu, asilėnai („muli“) vadinami ašvieniais. Dabar dažnai drakonui pavadinamam fantastiniam gyvūnui „draco“ (Phaedr. IV. 21) rastas lietuviškas atitikmuo „slykūnas“ (p. 67). Nelabai tiksliai aišku, kodėl lietuviams gerai pažįstamą driežą („lacerta“ – Phaedr. A. 23) vertėjas pakeitė cyruliu – vieversiu (p. 75). Gal jam pasirodė, kad, šitaip pakeitus, pasakėčios situacija pasidarys įtikimesnė, o gal jis turėjo kokių kitų dingsčių. Idant skaitytojui suprastų tekstą, Daukantas retkarčiais pateikia sinonimų ten, kur originale jų nėra, pristatydamas juos žodžiu „arba“: įsikasė į slykūno karsą, arba pakriaušį, kuriame jis saugojo paslėptą lobį arba skarbą; *laikui, arba čėsui; prasma, arba protas* (p. 67, 71, 73).

Politinius terminus Daukantui teko kurti, todėl nenuostabu, kad jie nenustovėję. Fedro pavartotam terminui „civitas“ (Phaedr. I. 2. 2) vertėjas siūlo atitikmenį „ūkė“ (p. 38). Taigi „cives“ (Phaedr. I. 2. 30) jo tekste – „ūkinykai“ (p. 38), „tyrannus“ (Phaedr. I. 2. 5) – „dauggalis ūkinykas“ (p. 39), tačiau kitoje vietoje (Phaedr. V. 1. 14) randame ir paliktą neišverstą formą „tirionis“ (p. 70). Žodis „rex“ verčiamas nevienodai: vienur (Phaedr. I. 2. 11; I. 2. 18; I. 2. 22) matome formą „valdymieras“ (p. 38, 39), kitur (Phaedr. I. 2. 11; I. 2. 18) – „viešpats“ (p. 39), trečiur (Phaedr. I. 14. 13; IV. 14. 2) – „valdžionis“ (p. 43, 66). Vienoje vietoje (Phaedr. I. 14. 6) junginys „rex urbis“ išverstas kaip „pilės vyras“ (p. 43). Junginyje *In principatu commutando* (Phaedr. I. 15. 1–2) valstybę vertėjas vadina ūke, o jos valdovą – valdymieru: Ūkės ermyderiuose valdymierams besikeičiant (p. 44). Daukantas visai neblogai susidorojo su šiuo junginiu, nes žodis „principatus“ reiškia ir valstybę, ir jos valdymo formą.

Ne mažesnių sunkumų vertėjui tikriausiai kėlė ir teisės terminai. Žodžiui „iudex“ (Phaedr. III. 10. 39; III. 13, antraštė; III. 13. 3) Daukantas rado atitikmenį „teisdayas“ (p. 57, 58). Šiuo žodžiu jis pavadino ir romėnų Šimto vyrų kolegijos („centumviri“) narius: *pertraxerunt ad centumuiros* (Phaedr. III. 10. 35) – *nuvežė į sūdą pas teisdarius* (p. 57). Lotynišku junginiu „iuris peritos“ (Phaedr. IV. 5. 14) apibūdintus teisės žinovus vertėjas pavadino panašiai, kaip jie vadinami šiais laikais, – „teisžiniais“ (p. 63), o gynėjus („patroni“ – Phaedr. III. 10. 37) – „teisrodžiais“ (p. 57). Žodžiui „testamentum“ (Phaedr. IV. 5. 19) vertėjas pakaitalo neieškojo – parašė „testamentas“ (p. 63).

Žodį „urbs“ (Phaedr. I. 14. 6; IV. 23. 4; IV. 23. 18) Daukantas verčia ne mūsų vartojamu slaviškos kilmės žodžiu „miestas“, o lietuvišku „pilė“ (p. 43, 68).

Paprasti lietuviškų Fedro pasakėčių skaitytojai, be abejo, nebuvo nieko girdėję apie Menandrą ir nežinojo, kas yra komedija. Todėl Fedro junginiui *Menander, nobilis comoediis* (Phaedr. V. 1. 9) Daukantui teko siūlyti atitikmenį *Menandras, garsus savo monų raštis* (p. 70).

Vertėjui teko prie skaitytojų supratimo pritaikyti ir kai kuriuos buitines dalykus. Štai Fedro elnias prašo avies paskolinti modijų kviečių – *modium tritici* (Phaedr. I. 16. 3). Modijus – toks romėnų seikėjimo indas, kuriame tilpdavo apie 8,75 litro grūdų. Daukanto briedis *lūgoja avies aktainio pūrų* (p. 44). Aktainis (žodis pasiskolintas iš vokiečių kalbos) irgi yra indas, jame tilpdavo apie 7,5 litro biralų. Žieminius kviečius Daukantas vadina pūrais, nes vakarinės Lietuvos dalies valstiečiai taip juos ir vadindavo. Romėnų kareivis rengėsi atremti užpuoliką nusimetęs karinį apsiaustą – *reiecta paenula* (Phaedr. V. 2. 5). Daukanto laikų Rusijos imperijos kareiviai dėvėjo mėlynus ilgaskvernius švarkus, tad šią vietą jis išvertė taip: švarkus savo pakėlęs (p. 70). Nežinia, kokioje sankirtoje – ar sausakimšo miesto gatvių sankryžoje, ar judrioje kaimo vietovės kelių kryžkelėje – Fedro plikis rado šukas: *Inuenit caluus forte in triuiu pectinem* (Phaedr. V. 6. 1). Tačiau abu pamestų šukų vietos variantai vertėjui, matyt, pasirodė netinkantys Lietuvai, ir kryžkelę jis pakeitė į aslą: *Rado ne-tyčiomis plikgalvis asloje šukas* (p. 71). Fedro pasakėčios lyrą (Phaedr. A. 12) vertėjas vienoje vietoje pagrįstai pakeitė kanklėmis (p. 73), bet, susidūręs su kitu styginiu instrumentu (*audis musicum citharae sonum* – Phaedr. IV. 21. 16), jau nebeturėjo kuo pakeisti ir paliko neverstą: *klausais garsingo kitaros balso* (p. 67). Junginiui „tibirarum iucunditas“ (Phaedr. IV. 21. 17) galėjo būti pateiktas atitikmuo „birbynių linksmumas“, bet vertėjas pasirinko „linksmumas vamzdžių“ (p. 67), ir būtų sunku jį už tai peikti, nes žodis „vamzdis“ lietuvių literatūroje (Kristijono Donelaičio, Motiejaus Valančiaus, Vaižganto ir kitų raštuose) bei tautosakoje reiškia būtent pučiamąjį instrumentą. Romėnai mieste dažniausiai vaikščiodavo pėsčiomis, bet daugelis turėjo ir vergų nešamus tam tikrus neštuvus. Tie neštuvai lotyniškai vadinti „lectica“, o juos nešantys vergai – „lecticarii“. Daukantas pastarąjį terminą išvertė žodžiu „nešėjos“: *Gaidys turėjo nešėjas kates* (p. 73).

Taigi susumavus visus teiginius reikėtų pasakyti, jog Daukantas visai sėkmingai įveikė kultūrinės adaptacijos iššūkius ir rasdamas lietuviškų atitikmenų, ir kai kurias realijas palikdamas neišverstas, ir pateikdamas paaiškinimų, pavidančių anų laikų skaitytojų žinias apie antikinį pasaulį.

Kadangi tobulų dalykų nebūna, ir šiame vertime galima įžvelgti trūkumų, bet jų nėra daug. Labiausiai į akis krinta, kad eiliuotos Fedro pasakėčios išverstos proza. „Fedro jambus jis pakeitė proza, todėl pasakėčios neteko turėtojo skambumo“, – apie Daukanto vertimą rašo Vytautas Merkys⁹. Ši teiginį norėtusi patikslinti taip: skambumo Daukanto pateiktam tekstui užtenka, bet jis neturi poezijai būdingo pastovaus ritmingumo, melodingo tolygaus ilgų ir trumpų skiemenų pasikartojimo. Ritmas buvo antikinės poezijos dievaitis, vaidinęs, kaip ir kiti teksto struktūros komponentai, tam tikrą semantinį vaidmenį, tad jo nebuvimas, žinoma, mažina vertimo ir originalo atitikimo laipsnį. Šiais laikais toks vertimas būtų netoleruotinas, tačiau anuomet, literatūros priešaušriais, jo pasirodymas vis tiek buvo nepaprastai vertingas.

Smulkesni priekaištėliai būtų tokie. Eilutes *Salvum te cupimus quidem, / sed ille, qui oculos centum habet si venerit, / magno in periclo vita vertetur tua* (Phaedr. II. 8. 46–18) Daukantas išvertė taip: *Linkim tau sveikatos, bet dideliame pavojume pasijusi* (p. 52). Neaišku, kodėl liko neišversta antroji eilutė, ūkio šeimininką apibūdinanti kaip šimtaakį, kurį paminėjus Antikos žmonių sąmonėje visada iškildavo visa reginčio šimtaakio Argo vaizdas. Juk jei vertėjas nenorėjo kvaršinti skaitytojų galvų šimtaakiu, tai galėjo parašyti: „pasijusi atsidūręs pavojuje, kai ateis akylas žmogus“ ar panašiai. Tikriausiai šis trūkumas atsirado dėl neapsižiūrėjimo. Pasakėčioje apie erelį, katę ir šerną Fedras gyvūnų jaunikliams pavadinti (Phaedr. II. 4) vartoja žodžius „fetus“, „progenies“, „nati“, „proles“, „catuli“, o Daukantas siūlo tik „vaikai“ (p. 50, 51). Tiesa, junginį *cum tenero grege* (Phaedr. II. 4. 14) jis išvertė tiksliai ir gražiai: *su savo jaunu būreliu* (p. 51). Tuo pačiu žodžiu „merdėdamas“ (p. 41, 43) išversti skirtingi lotyniški žodžiai „semianimus“ (Phaedr. I. 9. 8) ir „moriens“ (Phaedr. I. 12. 12). Patarlę *carbonem, ut aiunt pro thesauro invenimus* (Phaedr. V. 6. 6) vertėjas išvertė pažodžiui: *Anglį, kaip sako, lobio vietoje radau* (p. 71). Neaišku, kodėl jis čia nepasinaudojo koku nors tautosakos atitikmeniu (pvz.: „vietoje dvarelis radau lauželį“, „žirniai vietoje duonos“ ir pan.). Žinoma, trūkumėlis mažas, nes vertime veikia kompensacijos mechanizmas: jau minėjome, kad Daukantas įrašė patarlių kitose vietose, kur Fedro tekste jų nėra. Galima būtų

⁹ Vytautas Merkys, „Simono Daukanto literatūriniai vertimai“, in: Simonas Daukantas, *op. cit.*, p. 19.

dar prikišti vertėjui svetimžodžius („krūžas“, „aktainis“, „lyčyna“, „stigavoti“, „veselė“, „karonė“, „abydyti“, „čebatorius“, „kožnas“, „sovalnykas“, „prietelius“, „talavykas“, „klėtkos“, „seidokas“, „varunkas“, „čystas“, „smertis“ etc.), bet neky-la ranka, kai mes patys ir grožinėje, ir mokslinėje, ir publicistinėje literatūroje svetimybų šiandien vartojame dešimt kartų daugiau.

Moralų vertimo trūkumai yra panašaus pobūdžio kaip ir rastieji pasakojamoje pasakėčios dalyje. Pernelyg nutolusiu ir netiksliu turbūt reikėtų laikyti tokį atvejį. Rašydamas *Humiles laborant, ubi potentes dissident* (Phaedr. I. 30. 1) Fedras norėjo pasakyti, jog prastuomenė vargsta, kai galingieji nesutaria. Sunku kategoriškai tvirtinti, kaip atsirado Daukanto siūlomas vertimas *Kad didžiūnams yra juokai, tad vargdieniams verksmas* (p. 48). Gal vertėjas pasidavė antitezės (juokiasi – verkia) žavesiui, gal neapsižiūrėjo. Tačiau kadangi nežinome, koku lotynišku leidiniu jis naudojosi, negalime atmesti silpnos¹⁰, bet vis dėlto teoriškai įmanomos prielaidos, kad jis turėjo truputį kitokį lotynišką variantą, pvz., su veiksmažodžiu „derident“ vietoje „dissident“. Griežtai žvelgiant kai kur galima pageidauti, kad vertime nesikartotų tie žodžiai, kurie nekartojami originale. Pvz., Fedras viename morale pavartojo sinonimus „opes“ ir „dives arca“: *Opes inuisae merito sunt forti uiro, / quia diues arca ue-ram laudem intercipit* (Phaedr. IV. 12. 1–2), o Daukantas čia du kartus pakartojo tą patį žodį „turtai“: *Vertai godos vyras neapkenčia turtų, kaipogi žmonės daugiau skotojas apie turtus nekaip apie tikrą garbę* (p. 65). Lotyniški žodžiai „pernicies“ ir „periculum“ verčiami tuo pačiu žodžiu „prapultis“: *Successus ad perniciem multos deuocat* (Phaedr. III. 5. 1) – *Klotis ant prapulties atveda; Nimiam securitatem saepe in periculum homines ducere* (Phaedr. A. 16. 1) – *Didi atvanga tankiai į prapultį veda* (p. 54, 73). Fedras savo tekstus dažnai apibūdina žodžiais „fabula“ ar „fabella“. Pvz.: *Hoc adtestatur brevis Aesopi fabula* (Phaedr. I. 10. 3); *Id esse verum, parva haec fabella indicat* (Phaedr. I. 15. 3). Vertėjas tokiais atvejais pateikia atitikmenį „pasaka“: *Tą rodo trumpa Ezopo pasaka; Tą teisybę rodo ta pasaka* (p. 42, 44). Tačiau kartais jis vartoja žodį „pasaka“ ir tada, kai originale tekstas apibūdinamas kitais žodžiais. Pvz., Fedras akcentuoja šukas radusio plikio skundą, o Daukantas deda visą tekstą pristatantį žodį „pasaka“: *Quem spes delusit, huic querela convenit* (Phaedr.

¹⁰ Brenot pateiktas šios Fedro pasakėčios teksto kritinis aparatas (p. 20) jokio šios vietos rankraščių nevienodumo, jokio kito varianto nenurodo.

V. 6. 9) – *Kurį viltis nuvylė, tam ta pridera pasaka* (p. 71). Keliose vietose pasakėčią Fedras vadina „narratio“, o vertėjas į lietuvių kalbą pasitelkia tą patį žodį „pasaka“: *testis haec narratio est* (Phaedr. I. 12) – *tą rodo ta pasaka; Illi adsignari debet haec narratio, / qui re secunda fortis est, dubia fugax* (Phaedr. V. 2. 14–15) – *Ta pasaka tiems pasakojama, kurie laimoj yra drąsiais, o nelaimoj trapiiais; Plus esse in uno saepe quam in turba boni / narratione posteris tradam breui* (Phaedr. IV. 5. 1–2) – *Tankiai yra daugiau dorybės viename nekaip būry, trumpa pasaka parodysiu* (p. 42, 70, 63). Panašūs ir šie atvejai: *Praecepto monitus saepe te considera* (Phaedr. III. 8. 1) – *Minėk, jog visados tave pasaka persergiu; His demonstrare uoluit auctor uersibus* (Phaedr. III. 15. 19–20) – *Ta pasaka rašytojas norėjo parodyti; Hoc argumento tuta est hominum tenuitas, / magna periclo sunt opes obnoxiae* (Phaedr. II. 7. 13–14) – *Ta pasaka stigavoja, kaip neturtas yra žmogui atvangus, o turtas per didžiai pavojus* (p. 52); *Hoc argumentum monet* (Phaedr. IV. 17. 7) – *Ta pasaka rodo* (p. 66); *Hoc in se dictum debent illi agnoscere...* (Phaedr. I. 22. 10) – *Toje pasakoje tie turi save matyti...* (p. 55, 59, 52, 66, 46).

Tačiau iš to, kas pasakyta, neturėtų susidaryti įspūdis, jog vertėjas atkakliai laikosi įsikandęs žodžio „pasaka“ ir visą laiką nekreipia dėmesio į originalą. Taip nėra. Kitur jis pastebi žodį „versus“ ir verčia tiksliai: *paucis ostendamus versibus* (Phaedr. I. 9. 2) – *keliomis eilomis parodysiu; versus subiecti moment* (Phaedr. I. 19. 2) – *čia pabrėžtos eilos persergi* (p. 41, 45). Įvardžiu „hoc“ nusakytą pasakėčios esmę ir tikslą jis vienur verčia įvardžiu: *Hoc pertinere vere ad illos dixerim, / quorum stultitia est quaestus impudentiae* (Phaedr. I. 14. 17–18) – *Tas, tarčiau, praveri tiems, kurių nenuomonė yra naudinga begėdžiams* (p. 43). Kitur visai pagrįstai prideda sukonkretinančių ir paaiškinančių nuorodų: *Hoc si molestus ille ad animum rettulit...* (Phaedr. III. 19. 10–12) – *Toksai atsakymas talavykui dingterėjo į širdį; Hoc scriptum est tibi, qui...* (Phaedr. IV. 24. 3–4) – *tas yra pasakojimas tiems, kurie...* (p. 61, 68). Versdamas junginį „haec res“ vertėjas pasinaudojo iš latvių kalbos atkeliavusio žodžio „lieta“ reikšme „dalykas“: *Haec res avaris esse conveniens potest* (Phaedr. I. 27. 1) – *Ta lieta gobšams gal būti praverinti* (p. 47). Žodžiui „exemplum“ dedamas atitinkmuo „pavaizda“: *Aesopus nobis hoc exemplum prodidit* (Phaedr. I. 3. 3) – *Ezopas mums to pavaizdą paliko* (p. 39); *Periculosum est credere et non credere. / Vtriusque exemplum breuiter adponam rei* (Phaedr. III. 10. 1–2) – *Pavoju yra kliauties ir nekliauties, apgraibu išguldysiu to pavaizdą* (p. 39, 56).

IŠVADOS

Apibendrinami šio vertimo principus ir ypatumus turime pasakyti, jog nors Fedro pasakėčias Daukantas vertė XIX a. viduryje, jis pasirodė esąs ganėtinai modernus, net XXI a. reikalavimus atitinkantis vertėjas: laikydamasis ištikimybės originalo tekstui principo, nieko neprikūrė, neiškraipė siužeto linijų. Daukantas dažnai verčia tekstą nepažodžiui, demonstruoja didelį kūrybiškumą, tad retsykiais priartėja prie minties ir stiliaus tikslumo pažeidimo ribos, tačiau vis dėlto jos neperžengia. Puikiai matydamas ir Fedro stilistikos paprastumą, ir puošmenas, vertėjas pateikia lygiaverčių atitikmenų. Fedro pasakėčios išverstos labai gražia, turtinga, tautosakos elementų prisotinta lietuvių kalba, labai tinkančia pasakėčios žanrui. Būdingu vertimo stilistikos bruožu laikytinas aiškumo ir konkretumo siekis. Idant skaitytojai lengviau suprastų tekstą, vertėjas dažnai atsisako Fedro mėgstamų trumpinimo ir polinkio į abstraktumą užmojų.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Arbušauskaitė Arūnė, „Šešiolika nežinomų S. Daukanto verstų Fedro pasakėčių“, in: *Knygotyra*, 1979, t. 6 (13), p. 110–116.

Daukantas Simonas, *Vertimai ir sekimai*, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, t. 22), sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstus parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1984.

Girdzijauskas Juozas, „Lietuvių XVII–XIX a. poetikos rūpesčiai“, in: *Lietuvių poetikos pradmenys*, parengė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Vaga, 1985, p. 7–50.

Lietuvių literatūros istorija, t. 1: *Feodalizmo epocha*, redagavo K. Korsakas, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1957.

Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

Merkys Vytautas, „Simono Daukanto literatūriniai vertimai“, in: Simonas Daukantas, *Vertimai ir sekimai*, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, t. 22), sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstus parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1984, p. 5–20.

Phèdre, *Fables*, texte établi et traduit par Alice Brenot, Paris: Les Belles Lettres, 1989.

Pikčilingis Juozas, *Lietuvių kalbos stilistika*, d. 1, Vilnius: Mintis, 1971.

Simonas Daukantas's Phaedrus

Summary

The article offers a detailed analysis of the first translation of the works by Phaedrus, a Roman author of fables, into Lithuanian by Simon Daukantas, highlights the translation principles chosen by Daukantas, discusses the peculiarities of this translation, and points out the strengths and weaknesses of the translation.

One of the characteristics of the genre of the fable is the small size of the work, and Phaedrus, in his haste to make his points, very often shortens the text by omitting the words *inquit*, *ait*, or similar, which introduce direct speech. Daukantas very rarely adheres to such text shortening ambitions. He inserts the words *sako* 'says', *sakė* 'said', *klausė* 'enquired, asked' etc., which Phaedrus did not use in particular places, much more often. Another feature of Phaedrus's fables is the tendency to express ideas in an abstract manner. Daukantas approaches this predilection of Phaedrus with caution. When he thinks it is permissible, he sticks to the original but usually gives simple and clear sentences. To make the picture clearer and more specific, the translator sometimes adds additional words. Yet it is important to emphasise that by adding these words to the text, the translator does not introduce new ideas or create new images, so that the accuracy of the translation is not trespassed and the goal of clarity and concreteness is achieved.

As for the translation of the morals, it must be stressed that Daukantas diligently preserves the place of Phaedrus's moral, and thus we see both the introductory and the end-of-fable morals in the translation. The translator did not add morals to the fables that do not have morals in the original. Phaedrus's morals are usually short: the narrator adds only one or two summarising sentences. Daukantas, while staying loyal to the original, adds nothing to Phaedrus's text and takes nothing away from it.

Daukantas's principles of translation and cultural adaptation of ancient realities would be the following: in some places he gives Lithuanian equivalents, elsewhere he leaves some realities unchanged, presumably to educate his readers, and in other places he adds explanations about the ancient world.

The biggest shortcoming of the translation is that Phaedrus's versed fables are translated in prose, which means that Daukantas's text does not have the steady rhythmicity of poetry or the melodic repetition of long and short syllables. On the other hand, although a prose translation of a poetic work would be

intolerable nowadays, at that time, in the early days of literature, its appearance was still extremely valuable.

In summing up the principles and peculiarities of Daukantas's translation, we should note that although Daukantas translated Phaedrus's fables in the middle of the nineteenth century, he turned out to be quite a modern translator, even in line with translation requirements of the twenty-first century: by adhering to the principle of faithfulness to the original text, he neither added anything nor distorted any of the plot lines. As Daukantas often renders the text in a non-literal way and demonstrates great creativity, he occasionally comes close to breaching the boundaries of accuracy of thought and style; nonetheless, he does not cross them. A characteristic feature of Daukantas's translation style is his quest for clarity and concreteness. Phaedrus's fables are translated in a very beautiful, rich, folklore-infused Lithuanian language, which is highly suitable for the genre of the fable.

KEYWORDS: Daukantas; Phaedrus; fable; translation.